

Osmanlı'yı Tahayyül Etmek Tarihsel Romanda Fatih Temsilleri

Duygu OYLUBAŞ KATFAR

Sorumlu Yazar/Corresponding
Author:

Doktora Öğrencisi, Erciyes
Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Kayseri, Türkiye.

ORCID: 0000-0003-2511-9844

E-mail: oylubas@gmail.com

Geliş Tarihi/Submitted: 17.09.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 01.11.2019

Tanıtımı Yapılan Kitap:
Kara, Halim (2017). Osmanlı'yı
Tahayyül Etmek Tarihsel Romanda
Fatih Temsilleri. İstanbul: Boğaziçi
Üniversitesi.

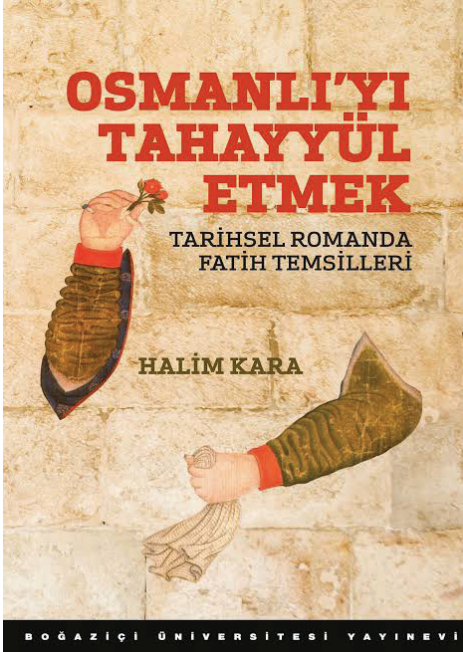
ISBN: 978-605-4787-89-0

Tarihî malzeme, gerçek ve yaratma kişilerle kurguya katılarak roman hâline gelir. Halim Kara'nın Osmanlı'yı Tahayyül Etmek Tarihsel Romanda Fatih Temsilleri adlı çalışması da başlığundan anlaşılacağı üzere gerçek bir kişi olan Fatih Sultan Mehmet'in kişileştirildiği Osmanlı tarihi hakkında yazılmış romanların incelemesidir.

Halim Kara'nın çalışmasında 'tarihsel roman' terimini kullanarak ifade ettiği tarihle ilgili romanlar, tarihe ait bir zamanı gerçeklerden hareketle yeniden kurar. Bu tür romanda yazar, iki farklı bakış açısıyla yola çıkar. Ya bir tezi vardır ve tarihi bu teze göre ve ispatlanabilir taraflarıyla çelişkiler oluşturmadan kurguya katar. Ya da okurda tarihsel zamana yönelik olumsuz etki yaratan ve tarihî gerçeklerin çarpıtıldığı anlatılar geliştirmeyi seçer. Bu ikinci yol, klasik tarihî romanın genellikle uzak durduğu bir tercihtir. Bu sebeple tarihle ilgili romanlar anlamına gelen genel bir tanımlamaya ihtiyaç duyulur. Halim Kara, klasik tarihî romanlar ile yenitarihselci romanları ayırmadan 'tarihsel roman' terimini bütüncül bir bakışla kullanmayı seçmiştir.

Kara, beş bölümden oluşan Osmanlı'yı Tahayyül Etmek Tarihsel Romanda Fatih Temsilleri adlı bu çalışmasında, roman ve tarih hakkındaki meselelere teorik bir açıklama ihtiyacı duyduğunu gösteren bir girişle başlar. Burada roman ve tarih arasındaki ilişkiyi edebiyat eleştirmenleri ve tarih kuramcıları arasındaki tartışmalardan hareketle yorumlar. Ona göre "... bu tartışmaların temelinde edebiyat ve tarih kuramcılarının roman ile tarihin köklerini ve doğuşunu epikte aramaları yatmaktadır" (Kara, 2017: 7). Kara, epiğin kurguya katkısını açıklarken, bunların ortaya çıkışlarından itibaren bir ilişki içinde olduklarını

düşündüğünü söyler ve tarih felsefecilerinin de tarihin epikle akraba olduğunu düşündüklerini ekler. Burada bir devamlılık söz konusudur ve epik, tarihçilerin kurguda temsili hâline gelmiştir. Buna göre kısmen “tarihçilerin edebî bir eylemin içinde oldukları” (s. 8) söylenebilir. Fakat edebiyat tarihçileri onlardan ayrılırlar. Çünkü romanda epik özellikler yenilense de epik ve roman birbiri ile zıt özellikler taşımaktadır.

Tarihin edebî bir tür gibi yorumlanması, hem edebiyat kuramcıları hem de tarihçiler tarafından eleştirilmiştir. Mesela Dorrit Cohn, tarihi gön-

dergesel bir anlatı olarak kabul eder ve kurmacanın böyle olmadığını söyler: “... kurmaca(nın) gönderme yaptığı dünyayı kendisi(nin) yaratmış” tır (s. 9). Lubomir Dolezel ise kurmacanın kendine özgü bir alanı olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle “kurmaca karakterlerin gerçek prototiplerinden türediği yaklaşımına karşıt olduğunu belirtir.” (s. 11) Yani Dolezel’e göre kurmaca metinler, hakikat değildir. Hayden White de tarihi, edebî bir tür gibi düşünür; ancak onun belirttiği tarihi öykülendirme fikrini Dolezel farklı bir şekilde değerlendirmiştir. Kara çalışmasında David Price, Elizabeth Wesseling ve Ann Rigney isimlerini anarak onların Cohn ve Dolezel’den ayrıldığı başka bir düşünceyi de açıklar. Bu eleştirmenlere göre tarihle ilgili roman, melez bir türdür (s. 11). Yani ne tarihtir ne de kurmacadır. Bu özellik, tarihle ilgili romanı diğer kurmacalardan da ayırır. Fakat Rigney, Dolezel’in ‘tarihle ilgili roman’ın özerk olduğu düşüncesine karşı gelir:

“... tarihsel romanlar roman olarak kurgusalılık konvansiyonu kalkanı altında yazılırlar. Böylece ‘realite bağımlı olmayan’ bir dünyada bireysel yazar uydurma, okuyucu ise hayali özgürlüğün tadını çıkarır. Ancak tarihsel romanlar olarak, maziyi temsil etmek için süregiden kolektif girişimlere eklenirler ve başka kaynaklardan bilinen tarihsel dünyayla mukayeseye

1 Kara, tarihle ilgili romanlar için tarihsel roman terimini kullanır.

davet ederler. Bu eklenme doğal olarak hayali hikâye öğeleriyle mazi hakkında belli kaynaklardan ve genel kültürden miras kalan tarihsel ayrıntılarla çeşitli oranlarda bir birleşimle meydana gelir. Tarihyazımı ile bağ kurmalarının belirgin doğası ne olursa olsun, tarihsel romanlar hakkında mesele şu ki, onlar özerk sanatsal eserler değildir. (öyle bir şey varsa eğer). Tarihsel romanlar 'müstakil/ bağımsız kurmaca' değildir. Her ne kadar kurgusallık konvansiyonu kalkanı ile yazılsalar da mazi hakkındaki öteki söylemleri yansıtarak ve/veya yadsıyarak önceki tarihsel bilgiye başvururlar."² (akt: Kara, 2017: 12)

Kurmaca dünyanın tanımı Namık Kemal'in roman hakkındaki yorumu üzerinden ipucu vermektedir. Olması imkân dâhilinde olan, Kara'nın Zeynep Uysal'dan aktardığı gibi olanaklı dünyalar, kişiler ve olaylar üzerinden ifade edilir. Bu metinlerin gönderme yapması üzerine ölçütler bellidir. İlk ölçüt, metnin dışındaki dünyaya yaptığı göndermelerde hata payının mümkün olduğudur. Diğeri ise, metnin dışındaki dünyaya gönderme yapma zorunluluğunun olmamasıdır. (s. 10) Kara, gazete haberi, biyografi, özyaşam öyküsünün öykü ve romandan farkını bu şekilde açıklamaktadır. Ona göre tarihsel yapıtlar da gerçekle ilişkili ve diğer kurmacalardan ayrılmaktadır ve bir o kadar da onlara yaklaşmaktadır. Bu ayırım ve yakınlık; yazarın bilgi ve kurgu arasında nerede durduğıyla belirlenmektedir.

Tarihle ilgili romanın böylece işlevi "kurmacalarını seçme, tarihsel ayrıntıları yeniden işleyerek dönüştürme ve uydurma kişiler ve olaylar ekleme aracılığıyla" (s. 12) kurgulamaktır. Kara bu sebeple Elizabeth Wesseling'in görüşlerinin tarih yazımı ile kurmaca arasında bilinçli bir bilgi-kurgu ilişkisi olduğunu ifade eder. Ona göre "...ortaya çıkan kurmaca dünya bazen tarih yazımının bir tavsiyecisi, yoldaşı ve tamamlayıcısı, bazen ise bir alternatifi olur" (s. 13). Mesela klasik tarihî romanlar bilgi-kurgu ilişkisini kurarken resmî tarihin tavsiyecisi rolündedir ve alternatif tarih yaratmazlar.

Alternatif tarih, resmi tarih yazımını sorgular. David W. Price çağdaş 'tarihle ilgili roman'ın geçmişi açıklama amacında olmadığını, geçmişte olanlar hakkında anlayış geliştirme meselesine odaklandığını düşünür. Osmanlı'yı Tahayyül Etmek adlı bu çalışmasının adından da Kara'nın görüşü anlaşılabilir. Onun dikkat

2 Ann Rigney (2001). *Imperfect Histories: The Elusive Past and the Legacy of the Romantic Historicism*, Ithaca ve Londra Cornell University Press, s.19.

çektığı alan, tahayyül edilmiş de üretilmiş bir tarihtir. (s. 14) Hatta bu romanlara Price, 'poietic³ tarihler' demektedir.

Kara, özellikle Rigney, Price ve Wesseling'in tarihle ilgili romana bakışındaki yöntemi İstanbul'un fethi ve Fatih Sultan Mehmet'in karakterleştirilmesi üzerine kullanmıştır. Bu yöntemde tarihî romanın melez bir tür olmanın risklerine rağmen romana dair 'tür sözleşmesi' ölçütlerine uyulduğu görülmüştür. Bu sözleşme, kurgunun kaçınılmaz olduğunu kabul eder. Yani; roman yazarının olduğu gibi, Osmanlı'yı Tahayyül Etmek kitabının yazılma hedefi de; tarihe ne kadar sadık kalındığını ortaya koymak değildir. Tarihî gerçekliğin kurguya kattığı roman öğelerinin çözümlenmesi ve bu türden değerlendirmelere katkısıdır. Kara'nın çalışmasının bir başka hedefi ise, romanın yazıldığı ve okunduğu zamanlarda söz konusu olan siyasi, toplumsal ve kültürel meselelere yönelik bir bakış açısı kazandırmaktır. Çünkü tarihî roman, ele alınan tarihsel zamanın ihtiyaçlarını belirler. Yazar ve karakterler toplumsal hafızanın taşıyıcısı ve şekillendiricisi olarak böylece sorumluluk alır.

Tarihî roman yazarının sorumluluklarını yerine getirme yöntemi üzerine tartışılırsa; en başta ele alınan olayın seçilme nedeni, karakter ya da anlatıcı odaklı sunumu ve kullanılan yöntemlerin kurguya katkısı gibi tercihleri düşünmek önem kazanır. Kara çalışmasında, bu yöntemleri değerlendirirken, erken Cumhuriyet dönemi romanlarını ele almış ve başkişi olarak romanda yer alan Fatih Sultan Mehmet'in karakterleştirildiği eserleri seçmiştir. Bu seçimin temel gerekçesi Fatih Sultan Mehmet'in ikincil dereceden ele alındığı romanlarda fiziksel olarak mevcut olmayan ve/ya diğer karakterlerin söylemleri üzerinden anlatılan Fatih'in sadece tipik özelliklerinin aktarılmış olmasıdır. Oysa Kara'nın amacı, roman türü içindeki insanın varoluşunun ortaya konulup konulmadığını tespit etmektir. Bunun için de romandaki karaktere yönelik sorular hazırlamış ve bu sorular üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. Araştırmacının hazırladığı sorular, karakter yaratma yöntemlerine odaklandığını göstermektedir. Yani Kara, roman yazarının kullandığı anlatım yöntemleriyle, edebî bir üretimi gerçekleştirip gerçekleştirmediğini tartışmaktadır.

Çalışmanın bölümlerine bakıldığında, "Ulus İnşası ve Geçmişle Müzakere: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarihsel Romanlarında Fatih" başlıklı birinci bölümde, Nizamettin Nazif'in Kara Davud ve İskender Fahrettin Sertelli'nin İstanbul'u Na-

3 Üreten, oluşturan.

sıl Aldık? adlı romanları değerlendirilmiştir. Bu iki roman, Osmanlı'ya yönelik iki farklı yaklaşıma sahiptir. Kara'nın bu romanları seçme sebebi de yazarların tarihî kişiye yaklaşımlarının kurguya katkısını sorgulamaktır. Çünkü Nizamettin Nazif Kara Davud romanında karşı bellek oluşturmaya çalışmıştır. Halim Kara, söz konusu romanı "reddi miras anlatısı" (s. 26) olarak ele alır. Kara Davud, bu bölümün iç başlığında, "Mazinin İmhası, Atinin İnşası" şeklinde ifade edilmiştir. Çünkü tarihî bir kişilik olmayan ve yazar tarafından kurgulanan Kara Davud, Osmanlı'ya ait geçmişin reddi üzerinden bir kimlik geliştirir. Kara, bu durumu devrimci aydınlarla evrimci aydınların çatışması olarak değerlendirmektedir:

"Nizamettin Nazif, Kara Davud romanını adeta bir redd-i miras anlatısına dönüştürür. Bunu yaparken bir taraftan kolektif hafızayı silme amacı güderken, diğer taraftan özellikle de Osmanlı yönetici sınıfını olumsuzlayarak onu yeni oluşmaya başlayan Türk kimliğinin ötekisi olarak inşa eder." (s. 42) Halim Kara, "Tarihsel Kurmacada İmtidat" alt başlığı ile ele aldığı İstanbul'u Nasıl Aldık? başlıklı romanda ise İskender Fahrettin Sertelli'nin Fatih Sultan Mehmet tiplemesini ideal bir düz karakter olarak Kara Davud romanının karşısında örneklendirir. Çünkü Sertelli'nin romanı, olumlu sultan imgesi üzerine kurgulanmıştır. Romanında "...Osmanlı ve Türk ayrımı yapılmaz." (s. 47) Fatih Sultan Mehmet ile toplumsal hafızaya katkı sağlayacak bir millî kahraman karakterleştirilmiştir. Buna göre birinci bölümde 1920 ve 1930'lu yıllarda yazarların tarihî romana bakışı üzerinde durulduğu ve edebiyatın kolektif hafızaya katkısı üzerine değerlendirmelere yer verildiği söylenebilir. Bu iki farklı bakış açısı yeni milletin oluşumunda Osmanlı kültürünün mirasının işlevi üzerine düşündürmektedir. Çünkü Türk tarihi, Osmanlı'dan önce de mevcuttur. Türk tarih tezini destekleyen anlatılarla beraber değerlendirildiğinde erken Cumhuriyet döneminde yazılanlar ya Osmanlı geçmişini reddetmektedir ya da kültürel devamlılığı önemsemektedir.

Osmanlı'yı Tahayyül Etmek Tarihsel Romanda Fatih Temsilleri başlıklı çalışmanın "Modern Ulusun Altın Çağını İcat: İstanbul'un Fethinin 500. Yılı Kutlamaları ve Fetih Romanları" başlıklı ikinci bölümünde, İstanbul'un fethinin kutlamaları dolayısıyla olumlu Fatih imgelerine yer veren romanların arttığı belirtilmiştir. Ancak Kara'nın tespitine göre 1940lar, Fatih hakkındaki romanlarda bir duraklamayı gösterir. Bu dönemde Ziya Şakir Soko'nun Fatih İstanbul'u Nasıl Aldı adlı tarihî bir biyografisi yer almaktadır. 1950 sonrasında ise, Abdullah Ziya Koza-noğlu'nun Fatih Feneri, Enver Behnan Şapolyo'nun Fatih İstanbul Kapılarında,

Feridun Fazıl Tülbentçi'nin İstanbul'un Fethi İstanbul Kapılarında romanları yayımlanmıştır. Kara, çalışmasının bu bölümünde adı geçen üç romanı, Anthony Smith'in 'kullanışlı mazi' kavramına göre değerlendirir. Anlatılarda iyi bir geçmiş yaratma arzusu, 'kullanışlı mazi' fikri dolayısıyla tipleşen karakter Fatih Sultan Mehmet'e yer verilmesine sebep olmuştur: "Fatih'in edebî karakterizasyonu bir anlamda Türk-İslam sentezci söylemin ve resmî ideolojinin tarih algısının ideolojik aygıtı hâline dönüşür." (s. 53) Özellikle tanrısal anlatıcının kullanımı ve dipnotlara yerleştirilmiş bilgiler, altın çağın anlatımına katkı sağlar. Diyalogla ve karakter anlatıcıyla yapılan karakterleştirmeler dahi tarihî kişinin olumlanmasında rol alır. Ancak bu romanlarda değişken karakterin söz konusu olmaması, romandaki çatışmayı ve dramatik gerilimi azaltır. Kara, bu nedenle bu romanlarda Fatih'i 'aşırı idealize edilmiş romantik tip' olarak değerlendirir (s. 80). Buna göre söz konusu anlatılarda Fatih Sultan Mehmet, tipik bir karakter olarak çizilmiştir ve edebî üretimde karakterleştirmeye yenilik getirmemiştir.

Kitabın "Altın Çağ Söylemini Tahkim Etme 1953 Sonrası Fatih Temsilleri" başlıklı üçüncü bölümünde, 1960lı ve 1970li yıllarda yazılan Rakıp Şevki Yeşim'in Bizanslı Beyaz Güvercin, Kızıl Elma ve Zuhuri Danışman'ın Fatih Sultan Mehmet adlı eserleri ele alınmış ve Yeşim'in romanlarının Fatih imgesine yenilik getirdiği ifade edilmiştir. Danışman'ın ise romanına Fatih'i başkişi olarak karakterleştirmiş hatta iç konuşmasına yer vermiş olmasına rağmen, karakterleştirmeye katkı sağlayamadığı belirtilmiştir. Kara bunu, "kurmaca başkişisinin karşısında zıt ya da hasım bir roman kahramanı (antagonist) olmaması"na (s. 137) bağlar. Çünkü yazarın hedefi, tarihî kişinin değişken karakter özelliği gösterdiği bölümlerde dahi anlatıyı ideolojiye odaklamaktır. Böylece tarihî kişi tipleşmektedir.

"Şehzadeliğten Padişahlığa: Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Gece Vaktinde Gündönümü"⁴ adlı dördüncü bölümde, yazarın Fatih üçlemesine değinilmiştir. Kara, bu üçlemedeki Gece Vaktinde Gündönümü adlı romana odaklanarak Fatih'in yanı sıra özellikle Akşemseddin üzerinde de çözümler yapar. Çünkü ona göre Akşemseddin'in romandaki rolü "Cumhuriyet'in aşırı pozitivist zihniyetinin bir eleştirisi"ne (s. 192) katkı sağlamaktır. Akşemseddin, aklın yanına gönüllü koyarak Fatih'in kişisel gelişimine destek olur. Bu yüzden Kara, 'gelişme/ eğitim romanı' olarak sınıflandırdığı bu eserde, iç çözümlenme yöntemiyle Fatih'in karakterleştirilmesinin önemini vurgular. Bu yöntemle tarihî kişinin karak-

4 Bu bölümün başlığı İçindekiler'de "Padişahlığa Deri Değiştirmek": Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Gece Vaktinde Gündönümü" şeklindedir.

terleştirilmesinde insani yönler baskın olarak ortaya çıkarılmış, alışlagelen padişah tiplemesinde görülmeyen bir onaylanma ihtiyacı içine giren Fatih, sıradan insan hâllerine yaklaştırılmıştır. Böylece karakterin edebî temsilindeki dramatik etki de artırılmıştır (s. 215). Bu sebeple Sepetçioğlu'nun Gece Vaktinde Gündönümü adlı eseri, değerlendirilmiş olan Fatih ile ilgili romanlardan ayrı bir yere konulur.

"Belirsizlik Anlatıları: 1990 Sonrası Tarihsel Romanlarda Fatih" başlıklı beşinci bölümde ise, Nedim Gürsel'in Boğazkesen: Fatih'in Romani, Vecdi Çıracıoğlu'nun Kara Büyülü Uyku, Okay Tiryakioğlu'nun Kuşatma adlı eserleri değerlendirilmiştir. Kara, bu bölümü kendi içinde üçe ayırmıştır. İlk olarak "Mazi ve Tarihsel Kurmaca İle Hesaplaşma: Boğazkesen" başlığıyla Boğazkesen için 'tarihsel üstkurmaca romanı' terimini kullanır. Bu terim Linda Hutcheon tarafından ortaya atılan 'historiographic metafiction' kullanımını karşılamaktadır. Olumsuz Fatih imgesinin kurulmasında Kara Davud adlı romanla benzerliği belirtilen Boğazkesen'in, tarihsel üstkurmaca tekniğini kullanmasıyla da bir farklılık ortaya koyduğu ifade edilir. "Çağdaş kurmacanın deneyimlediği bu dönüşüm, Türk edebiyatında daha çoğulcu, özgürlükçü ve çeşitlilik içeren bir ortamın doğuşunu tetikledi" (s. 225). Modern romanda gelenekselden kopuş, kurgunun açıkça vurgulanmasından ziyade, roman tekniğiyle yapılmaya çalışılırken; postmodern romanda her şeyin bir kurmaca olduğunun okura bildirilmesi söz konusudur. Yani gerçek görecelidir ve bu romanlarda alternatif bir tarihsel gerçek kurulmuştur. Hatta burada sahte kaynaklara atıfta bulunulduğu da görülür.

"Şahi'nin Öyküsü, Sultanın Tutkusu: Kara Büyülü Uyku" başlıklı alt bölümde, Vecdi Çıracıoğlu'nun romanındaki Fatih imgesinin doyumsuz bir kişilik üzerine kurulduğu ve bu bakımdan önceden yazılmış tarihle ilgili romanlardan farklı bir Fatih imgesi ortaya koyduğu belirtilir. Son olarak "Zihnine Ayna Tutan Padişah": Kuşatma 1453 alt başlığında Okay Tiryakioğlu'nun romanı değerlendirilir. Kara, bu romanda kullanılan iç monolog tekniğinin kurguya katkısına odaklanır ve karakterin okur üzerindeki dramatik etkisini bu yolla artıran yazarın, sıradan insanlar gibi korku duyabilen bir Fatih imgesi yarattığını söyler. Bu korku, çocuktan gelen bir yetersizlik duygusunun sonucu oluşmuş bir kaygıdır (s. 269). Kuşatma 1453'teki Fatih'te, padişahlıkla ilişkilendirilen dokunulmazlıktan başka bir karakterleştirmeye karşılaşılmıştır. Kendini sorgulayan padişah imgesi, bu anlamda yenidir.

Sonuç olarak, Halim Kara, Osmanlı'yı Tahayyül Etmek Tarihsel Romanda Fatih Temsilleri başlıklı çalışmasında 1990 sonrası Türk edebiyatında tarihle ilgili romanlarda Fatih Sultan Mehmet'in karakterleştirilmesinde kurgusal çeşitlilik olduğunu gösterir. Bu çeşitliliğin sebebi tarih ve edebiyat arasındaki yakınlığa bakışla alakalıdır. Tarih kendini kurarken edebiyattan faydalanmaktadır. Burada da edebiyat sosyal ve fikrî bir oluşumu gerçekleştirmek için tarihi ve tarihî kişiyi kullanmaktadır. Çalışmanın amacı Fatih'in zaman içindeki karakterleştirmesini izleyerek bir dönüşümü ortaya koymaktır. Bu dönüşüm ise, Osmanlı tarihi karşısındaki duruşla alakalıdır. Özellikle postmodern döneme gelindiğinde mitleştirilmeye çalışılan tiplerin yıkılmasıyla karşılaşmaktadır. Hatta edebî üretim sorgusu bu dönem romanlarıyla beraber tarihsel gelişimi içinde verilmiş olur ve Fatih Sultan Mehmet üzerinden tarihî kişinin kalıplaşmış özelliklerinden uzaklaşıp onların olumsuz ve insanî taraflarının da kurgulanabileceği fikri gelişir. Bunun yanı sıra kendini sorgulayan ve varoluşunu gerçekleştiren karakterin yolu takip edilir. Tarihsel Romanda Fatih Temsilleri kitabı, özelde tarihi yanına alarak, tarih karşısındaki söylem değişikliğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu durum da romanın gelişimiyle anlatım ve kurgu tekniklerinin yenilenmesiyle mümkün olmuştur.